

Hagia Sofia – bricka i ett lömskt spel

av Thomas Notini

Hagia Sofia (Foto: Thomas Notini)

VÄRLDSARV. ”Erdogan som den nye sultanen och kalifen; Putin som den nye tsaren. Helgedomar som brickor i ett lömskt spel.” Den 24 juli blev Hagia Sofia i Istanbul återigen en moské. Thomas Notini tecknar i sin essä byggnadens rika historia och dess betydelse i världspolitiken just nu.

Otaliga turister från västvärldens alla länder har under de senaste åttiofem åren vid besök i Istanbul följt guidade turer i stadens utan varje jämförelse viktigaste kulturarvsbyggnad: Hagia Sofia, byggnaden som i 1 400 år, under två skilda epoker, tjänade som helgedom för två religioner: kristendomen och islam.

Den uppfördes under den bysantinske – östromerske – kejsaren Justinianus under åren 532-537 och var länge kristenhetens största kyrka. Då hette staden fortfarande Konstantinopel, uppkallad efter kejsare Konstantin den Store, stadens grundare, som hade banat väg för kristendomen i det gamla imperiet. Men detta grekisktalande östromerska rike – sedan 476 det som fanns kvar av det en gång vidsträckta Romarriket – försvagades och krympte vart efter, till följd av både inre motsättningar och yttre fienders angrepp.

”Staden”, ”Pólis” – så kallades Konstantinopel kort och gott av invånarna i staden och dess omgivning – höll dock stånd in i det sista, inte minst i syfte att slå vakt om den dyrbaraste skatten de ägde: Hagia Sofia, den Heliga Vishetens kyrka. Den 27 maj 1453 kom ändå den katastrof som de allra flesta fruktat men bett till Gud på sina bara knän att få slippa uppleva. Många främmande härskare och våldsverkare, i både väst och öst, hade länge hett eftertraktat Staden vid Bosporen som ett byte och ett mål för sin rovdjursdrift. Denna gång hade turen kommit till det snabbt framväxande osmanska väldet med sitt överlägsna krigsmaskineri. Under sin ledare sultanen Mehmed II (även kallad ”Mehmed Erövraren”) bräckte den osmanska hären stadens skyddsmur, vällde in, våldtog kvinnor och dödade urskillningslöst alla människor som kom i deras väg. Samma dag hölls islamisk bönegudstjänst i Hagia Sofia, under ledning av sultanen själv, stående på kyrkans altare. Omgående förvandlades Hagia Sofia till moské. Den blev det osmanska krigsbytet nummer ett. Alla de oersättliga mosaikerna och freskerna täcktes över med puts – med ett anmärkningsvärt undantag: bilden av jungfru Maria högst uppe i korabsidens halvkupol. Varför denna bild förskonades, kan man bara spekulera över. Kanske kan det ha att göra med den starka ställning jungfru Maria, överraskande nog, har inom islam – där hon faktiskt även anses som jungfru. Så står det till exempel i Koranen, sura 3:47:

*Maria sade: ”Herre! Hur skulle jag kunna få en son, då ingen man har rört vid mig?
[Ängeln] sade: ”Så [skall det bli]; Gud skapar vad Han vill.” (Mohammed Knut Bernströms tolkning 1998)*

Men så småningom blev också denna bild övertäckt, på order av en mer fundamentalistiskt sinnad sultan. Ingen avbildning av något levande fick förekomma, och även de fyra änglagestalterna som pryder de så kallade pendentiverna under centralkupolen fick sina ansikten övertäckta med puts. Det som sedan var kvar av dessa figurer var tillräckligt abstrakt utformat för att tillåtas tjäna som dekor i en moské.

Den möjliga kompromissen

I efterdyningarna av första världskriget upplöstes det osmanska riket, efter ett par århundraden av fortskridande sönderfall. Osmanerna hade ställt sig på Österrike-Tysklands sida i kriget, vilket gjorde slutet oundvikligt, och den siste osmanske sultanen med familj sändes i landsflykt. Fram på arenan trädde istället en turk från Saloniki, Mustafa Kemal Pasha, senare kallad Atatürk, ”turkarnas fader”. Han talade förutom sitt turkiska modersmål flera språk flytande, däribland grekiska. Ideologiskt hade han formats av den så kallade ”ungturkiska rörelsen”, som hade som mål att i det osmanska rikets ställe upprätta en modern turkisk stat. En viss försiktig modernisering med västerländska ideal som förebild hade påbörjats redan under slutet av den osmanska tiden, men Atatürk och ungturkarna ville gå ännu längre. Skolor, universitet, rättsväsende, näringsliv, sjukvård, media och kulturinstitutioner med mera – allt formades efter västerländska förebilder. Men den övergripande ideologin var en starkt uttalad turkisk nationalism, något som nu skulle leda till förtryck och förföljelser riktade mot landets etniska och religiösa minoriteter, vilka under osmansk tid varit relativt skyddade och även hade åtnjutit en viss grad av autonomi genom det så kallade ”millet-systemet” (av turkiska ”millet” = ”folk”, ”nation”). Konstantinopel, som under den osmanska tiden hetat Konstantinje, fick nu officiellt det namn som den hade haft i folkmun bland turkar länge, Istanbul.

Den nya turkiska regeringen under Atatürk var således starkt sekulärt sinnad och ville hålla stat och religion radikalt åtskilda, vilket kom till uttryck i ny lagstiftning. Det osmanska rikets sultan hade även haft ställningen som kalif, ett slags universell ledare för den sunnimuslimska trosgemenskapen. Men med sultanatet avskaffades även kalifatet, och det nya Turkiet blev en republik med Kemal Atatürk som det nya landets förste president. Modern västerländsk livsstil slog igenom på bred front – för Atatürks personliga del ända därefter att han utvecklade kronisk alkoholism, till de fromma muslimernas förskräckelse. Vid hans begravning 1938 förekom inte ett enda religiöst inslag; sorgeshögtiden hade i stort sett formen av en enda lång militärparad.

Atatürk ömmade alltså inte särskilt varmt för vare sig muslimer eller kristna. Men när det gällde Hagia Sofia, insåg han denna byggnads historiska särställning, inte bara för Turkiet utan för hela världen, långt innan begreppet "världsarv" hade myntats. På ett fullkomligt unikt sätt inrymde detta tempel en stor rikedom av såväl kristet som muslimskt kulturarv. Någon brist på moskéer rådde det inte i staden, vare sig större eller mindre; mitt emot Hagia Sofia, på andra sidan Sultanahmedplatsen, reser sig till exempel den Blå Moskén, Hagia Sofias "pendang" och ganska uppenbart byggd med den bysantinska helgedomen som förlaga.

Beslut fattades att byggnadens status skulle ändras, och 1935 öppnades den som museum, sedan man frilagat en del av de tidigare överkalkade mosaikerna och freskerna. Guider som tidigare visade besökare runt i Hagia Sofia brukade säga, att de kristna bilderna bara hade täckts över med ett tunt lager gips för att de inte skulle förstöras, vilket naturligtvis är en lätt förskönande och turistanpassad efterkonstruktion. Det hade täckts över i ett enda syfte: att aldrig synas mer.

Vid slutet av 1840-talet hade de italiensk-schweiziska bröderna och arkitekterna Gaspare och Giuseppe Fossati fått i uppdrag av sultanen Abdülmecid att renovera byggnaden. Den gången handlade det mycket om rent byggnadstekniska frågor: sprickor i kupolen, flyttning av sultanens loge och så vidare. Men sultanen, som vid denna tidpunkt tydligen var en man med öppet sinne för helgedomens historia, ville också att putsen skulle avlägsnas för att ge möjlighet att dokumentera de underliggande bysantinska mosaikerna. Så skedde även, och bröderna Fossati tecknade noggrant av alla de övertäckta bilderna. Deras teckningar var länge den enda källan till kännedom om Hagia Sofias bysantinska konstskatter, och originalen till dem förvaras idag i kantonen Tessins arkiv i Schweiz.

Men reaktionen på bröderna Fossatis projekt lät inte vänta på sig. Knappt hade de fullbordat sitt dokumentationsarbete, förrän imamen gav order om att bilderna omedelbart skulle kalkas över på nytt.

Man kunde tycka att Hagia Sofias öde skulle vara en hjärteangelägenhet för större delen av kristenheten i världen, men riktigt så är det inte.

När man tidigare strövade runt i Hagia Sofia, insåg man snart hur många av dess forna konstskatter som antagligen redan gått förlorade för alltid. Givetvis har återkommande jordbävningar gjort sitt, men två överkalkningar av samtliga bysantinska bilder i valv och på väggar, tympanon-överstycken etc. har troligen försatt det allra mesta i ett tillstånd bortom all restaurering. Under senare decennier tid har flera forskarteam, däribland ett

japanskt, med hjälp av avancerad elektronisk skanningsteknik funnit vaga spår av ett flertal mosaiker under den nuvarande putsen.

Konstantinopel blev efter schismen 1054 även ett mål för korstågsplundringar från väst, då Hagia Sofia vanhelgades och skändades av kristna korsfarare.

Man kunde tycka att Hagia Sofias öde skulle vara en hjärteangelägenhet för större delen av kristenheten i världen, men riktigt så är det inte. Efter den stora kyrkoschismen 1054, som splittrade kyrkan i två delar, den romersk-katolska kyrkan i väst och den grekisk-ortodoxa kyrkan i öst, har Hagia Sofia varit en symbol mättad med stor sorg och saknad för främst den grekisk- och slavisktalande ortodoxa världen. Och bland de ortodoxa är den historiskt ärvda bitterheten mot väst minst lika stor som agget och misstron mot islam. Konstantinopel blev efter schismen 1054 även ett mål för korstågsplundringar från väst, då Hagia Sofia vanhelgades och skändades av kristna korsfarare på långt värre sätt än vad den alls skulle kunna tänkas bli genom islamisering.

Dessutom hade det under bysantinsk tid funnits grupper av icke-grekisktalande kristna som kommit att bli betraktade som kättare och blivit bannlysta av den grekisktalande majoritetskyrkan, varefter de blivit utsatta för svåra förföljelser. Det ledde till det märkliga förhållandet, att det i Mehmed II:s armé vid erövringen av Konstantinopel även fanns ett avsevärt antal kristna soldater från dessa förföljda grupper. De ville hellre leva under osmanskt-muslimskt styre än under den bysantinske kejsarens förtryck. Dessa grupper lever än idag vidare under samlingsbenämningen "orientaliska" kyrkor, däribland den syrisk-ortodoxa kyrkan, den östassyrisk ortodoxa kyrkan, den armenisk-ortodoxa kyrkan och den koptisk-ortodoxa kyrkan.

Något förenklat och tillspetsat kunde man säga, att Hagia Sofia för västerländska kristna besökare framstår som ett intressant historiskt objekt, medan den för grekisk- och rysk-ortodoxa besökare är ett renodlat religiöst pilgrimsmål med stark emotionell laddning. Ingen ortodox kristen skulle ens i sina vildaste fantasier kunna föreställa sig att Hagia Sofia någonsin skulle kunna bli kristen kyrka igen – men med Atatürks åtgärd, att låta byggnaden bli ett museum, hade ett slags kompromiss uppnåtts, som lyfte ut byggnaden ur den sfär av religiös och politisk konflikt, där den befunnit sig sedan 1453. Nu var den tillgänglig för alla, på lika om än begränsade villkor.

Erdoğans osmanska agenda

När Recep Tayyip Erdoğan 2003 inledde sin bana som Turkiets politiske ledare, först som premiärminister och senare som president, inleddes ett successivt politiskt paradigmskifte i landet. Officiellt är det fortfarande Kemal Atatürk som betraktas som nationens grundare; hans dödsdag firas som nationell minnesdag, hans porträtt påträffas i alla officiella byggnader, hans minne hålls i ära – åtminstone formellt. Från den "kemalistiska" ideologin har Erdoğan och hans anhängare övertagit bara två ting: den hårdföra turknationalismen och bejakandet av den teknologiska moderniteten. I praktiskt taget alla andra avseenden nedmonteras Atatürks sekulära statsbygge, byggsten för byggsten. I det Turkiet, där stat och religion förr var strikt åtskilda, knyts statsväsendet och islam nu allt närmare samman. Här finns en agenda, där punkt efter punkt vart efter kan prickas av, ett lömskt spel där inte alla kort läggs på bordet med en gång. Istället för "kemalismens" och den ungturkiska rörelsens ideal är det nu den osmanska tiden och kulturen som lyfts fram som förebild.

Den osmanska turkiskan – en ålderdomlig turkiska som förhåller sig till modern turkiska ungefär som 1400-talssvenska till dagens svenska tal- och skriftspråk – har blivit obligatoriskt ämne i skolorna. Turkisk statstelevision sänder påkostade, färggranna dramaserier, där det osmanska imperiet hyllas i en romantiserande såpopera-stil.

Och – naturligtvis! – Hagia Sofia, juvelen, den stora trofén, har också funnits med i agendan hela tiden. En turknationalistisk-islamistisk organisation, "Anadolu Gençlik Derneği", har i många år, aktivt understödd av Erdoğan och genom bland annat demonstrationer utanför byggnaden, bedrivit en intensiv kampanj för att Hagia Sofia åter skall bli moské.

Guds moder omgiven av kejsare Johannes

Kommenos och kejsarinnan Irene. Ett av de motiv som nu övertäckts.

Fredagen den 24 juli 2020, nådde man sitt mål. Hagia Sofia blev moské och fredagsbön hölls där, med samtliga mosaiker och fresker från bysantinsk tid dolda av ett slags draperier. Detta sker efter att en turkisk domstol förklarat byggnadens förvandling till museum i mitten av 1930-talet för "olaglig". I vår tid av maniskt tilltagande polarisering har nu polarisering, provokation och partikularism firat ytterligare en härlig seger.

Följande dag tillkännagav president Erdoğan, att Hagia Sofia kommer att stå öppen för bön 24 timmar om dygnet, året runt. Detta innebär per definition ytterligare två ting:

1. Besökare (vilka inte är muslimer som kommer dit för att be) kommer bara att få röra sig i en trång korridor längs sidorna inne i byggnaden, inte överallt i byggnaden, som tidigare. Så är det till exempel i närbelägna Blå Moskén.
2. Mosaikerna och freskerna kommer aldrig att kunna visas för besökare. Eftersom byggnaden är aktiv moské hela dygnet, kommer alla dessa bilder att vara permanent dolda.

Reaktionerna från västvärlden inför detta – som man under en tid varit förberedd på – har varit påtagligt vaga; det gäller Unesco såväl som enskilda västliga regeringar. Påven ägnade saken ett par meningar i en bön från balkongen i påvepalatset på Petersplatsen i Rom. Erdoğan's svar på den hovsamma kritiken har inletts med den sedvanliga typen av reaktion hos auktoritära regimer på utifrån kommande kritik: Hagia Sofia är en intern turkisk angelägenhet, kom inte här med några pekfingrar! Med en känga åt grannlandet Grekland har han påpekat, att Grekland är det enda europeiska land vars huvudstad – Aten – saknar en moské (ett onekligen anmärkningsvärt förhållande, med tanke på att muslimerna är en erkänd minoritet i Grekland, cirka 1,25 procent av totalbefolkningen). Men han har tillagt, att Hagia Sofia även i fortsättningen kommer att vara tillgänglig för besökare från resten av världen och att draperierna vid sådana besök kommer att dras undan. Det sistnämnda ter sig alltmer osannolikt med tanke på byggnadens numera

beslutade permanenta funktion som moské dygnet runt. Mosaiker och fresker kan snart åter vara överkalkade och förlorade för alltid.

Men naturligtvis är för Erdoğan inte re-islamiseringsavtalet av Hagia Sofia den enda punkten i hans re-osmaniseringsagenda. Den engelskspråkiga grekiska dagstidningen The Greek Herald skriver den 29 juli:

"Turkiets president talar öppet om att återupprätta den islamiska staten (obs – avser inte IS utan det gamla osmanska imperiet, min anm.), att återställa dess gamla gränser och att återerövra Jerusalem. När världen vaknar upp från baksmällan efter coronapandemin, kommer vi att ställas inför det återupprättade Kalifatet."

Likaså nämner den amerikanska tidskriften Foreign Affairs, den 31 juli, att president Erdoğan talat om det osmanska imperiets "andliga gränser" och kallat ett stort och brett bälte i östra Medelhavsområdet för Turkiets "blå hemland". Det är en retorik, menar tidskriften, som har potentialen att föra samman inte bara Israel och Cypern utan även muslimska länder som Saudiarabien och Förenade Arabemiraten i en allians mot Ankara.

Den oerhörda bitterheten bland grannlandets ortodoxa greker riktar sig inte bara mot Turkiet och president Erdoğan utan i lika hög grad mot västvärlden, och man ser hos väst en långvarig historisk tradition av inte bara ointresse utan även förakt för det kulturella och andliga arvet från Bysans. En skribent vid namn Dimitris Kampourakis skriver i tidskriften Liberal:

"Västvärlden har lyft fram värdet av det Romerska imperiet, som varade i 500 år, men vägrat erkänna betydelsen hos Bysans, som varade i 1 000 år. Västerländsk historieskrivning har aldrig på allvar riktat uppmärksamhet mot den bysantinska epoken genom egentlig forskning eller objektivt synsätt. Västerländska historiker och intellektuella präglade redan på 1600-talet opinionen i väst med uppfattningen av Bysans som ett primitivt, degenererat samhälle, ur stånd att åstadkomma någonting beaktansvärt och värdefullt som kunde göra det värdigt att räknas som en del av den europeiska civilisationens historia."

Som exempel på detta lyfter Kampourakis fram skrämmande, föraktfulla citat av Voltaire, Montesquieu och, inte minst, Edward Gibbon, som påstod att hur mycket han än letade i Bysans historia, kunde han inte finna en enda personlighet som vore värd att rädda undan historiens glömska. Med besk ironi konstaterar Kampourakis, att man i väst denna gång inte kommer att starta något korståg för Hagia Sofias skull.

"Tredje Rom" och den reinkarnerade tsaren

Erdoğan är mycket väl medveten om att västvärldens vaga kritik snart kommer att ebba ut helt och hållet. Men hos den del av kristenheten, för vilken fredagen den 24 juli blivit en sorgens och bedrövelsens dag, har man nu, intressant nog, satt hoppet till en annan auktoritär statsledare: Vladimir Vladimirovitj Putin.

Här måste först sägas några ord om de historiska förutsättningar utifrån vilka Putin kan tänkas agera.

När det västromerska riket går under år 476 och Rom upphör att vara kejsarstad, ärver Konstantinopel ensam status av huvudstad för den östra del som är kvar av det gamla

imperiet. Därför kommer staden även att gå under benämningen "det Nya Rom". När sedan även Konstantinopel faller 1453 och erövrar av en främmande makt, finns alltså inte heller "Nya Rom" längre. Men vid den tidpunkten har sedan omkring femhundra år tillbaka tyngdpunkten för den ortodoxa kristendomen successivt flyttats i en ny riktning: till det ryska riket, vars huvudstad så småningom blivit Moskva. Nu är det Moskva som tar upp Konstantinopels fallna mantel och börjar kalla sig "det Tredje Rom". Rysslands tsar axlar rollen som den ortodoxa trons mäktige försvarare, en roll han informellt tillerkänns ända till 1900-talets början .

Så kommer ryska revolutionen och grundandet av Sovjetstaten, där den nya kommunistregimen ser som sin uppgift att krossa kyrkan och utrota all religion överhuvudtaget. Kyrka och religion skall under hela Sovjettiden genomgå perioder av regelrätta utrotningsförsök omväxlande med perioder av relativ och hårt betingad tolerans.

Men som vi vet, efter Sovjetunionens slutliga kollaps 1991 skall det visa sig att religionen – i form av såväl den ortodoxa kristna majoriteten som de katolska, protestantiska, islamiska och buddhistiska minoriteterna – trots allt förtryck och alla försök till kollektiv ideologisk omskolning av hela nationen inte bara har överlevt utan nu blommar upp med ny kraft. Orsakerna till detta överraskande uppsving skall inte utredas här; det räcker med att konstatera ett uppenbart faktum. Kyrkor som tidigare rivits byggs nu upp på nytt, mängder av nya kyrkor, även stora, mäktiga katedraler, byggs i landets alla delar, liksom nya moskéer och helgedomar för andra religiösa konfessioner.

Moskva som "det Tredje Rom" – det är det mytologiska ramverk ur vilket Vladimir Putin trätt fram som den ortodoxa trons nye starke försvarare och förkämpe, och det är inte litet uppseendeväckande. Putins mentala och intellektuella bakgrund är Sovjetunionens kommunistiska parti och, inte minst, KGB, där han, vid sidan om den militära, fått hela sin yrkesutbildning.

Sedan sitt makttillträde efter Boris Jeltsins avgång har Putin gått igenom ett slags andlig metamorfos – eller också ser det ut så. Fortfarande är stat och religion skilda åt i Ryssland – men bara på papperet; den ortodoxa kristendomen börjar tydligt närma sig status av ett slags ny rysk statsideologi. Även armén har fått sin egen kyrka, invändigt prydd med rader av mosaiker föreställande ryska statsmän och krigshjältar, däribland själve Josef Stalin. Ortodoxa präster välsignar i särskilda ceremonier nya stridsvagnar och andra vapen. Ifråga om massförstörelsevapen har den rysk-ortodoxa kyrkan dock själv på sistone börjat ifrågasätta lämpligheten av sina välsignelseakter.

Parallellen till Erdoğan i Turkiet behöver knappast påpekas. Putin har i sina tal satt likhetstecken mellan den ortodoxa kristendomen och den ryska nationen; han deltar flitigt i gudstjänsterna som praktiserande ortodox kristen; han syns ofta tillsammans med kyrkans formella överhuvud, patriarken av Moskva; han har flera gånger besökt det ryska Panteleimon-klostret på den grekiska klosterhalvön Athos samt kloster och andra kyrkliga institutioner i Ryssland. Allt tyder på att Putin strävar efter att överta de forna ryska tsarernas roll som ett slags politisk ledare för den ortodoxa världen.

Äkta, genuin övertygelse – eller ett spel för gallerierna, i enlighet med den gamla principen att "Paris kan vara värt en mäsas"? Vi vet naturligtvis inte – Gud och Vladimir Vladimirovitj själv allena vet.

Men vi behöver inte heller veta. Det som nu blivit av intresse är, hurvida Putin kunde tänkas använda sin maktposition till att förmå kollegan Erdoğan att ändra sitt beslut ifråga om Hagia Sofia. Det hade varit till oerhört stor glädje, främst för världens rysk- och grekisk-ortodoxa kristna, men också för alla oss andra som ser Hagia Sofia som oersättlig och ovärderlig just i sin status som en värdig "kompromiss" – som det kulturminne det tilläts bli på Kemal Atatürks initiativ.

Hagia Sofia i miniatyr

Av allt att döma är dock alla sådana förhoppningar fåfänga. Putin har andra prioriteringar som gör att frågan om Hagia Sofias öde inte är särskilt angelägen för honom i hans roll som den ortodoxa kristenhetens försvarare. Det kan finnas andra sätt för honom att hävda och stärka Moskvas status som "det Tredje Rom". Den 29 juli i år kunde man i engelskspråkiga The Moscow Times läsa den märkliga nyheten, att man med rysk hjälp kommer att uppföra en kopia "i mindre skala" av Hagia Sofia i den syriska staden Hama. Moskvas nära band till president Assads Syrien är välbekanta, och en konservativ rysk jurist vid namn Vitalij Milonov kommenterar projektet med motiveringen att det kommer att bli en symbol för "den fredliga dialogen" mellan religionerna. Han säger vidare:

"Syrien är, till skillnad från Turkiet, ett land som visar på möjligheten till en fredlig och positiv interreligiös dialog. President al-Assad skulle aldrig överföra en katedral från en trosbekännelse till en annan."

Det ryska valet av Hama som plats för det säregna kyrkbygget har en stark symbolisk innebörd och är ingalunda en tillfällighet

Tidningen skriver med hänvisning den libanesiska dagstidningen "Al-Modoon" från den 27 juli:

"Moskva understöder projektet som en del av sina ansträngningar att rättfärdiga sitt militära ingripande i Syrien genom att lyfta fram bandet mellan landets krigsdrabbade ortodoxa kristna befolkning och Ryssland."

I Syrien uppgår de kristna till 10 procent av befolkningen, och inom denna minoritet utgör den arabisktalande grekisk-ortodoxa kyrkan omkring en tredjedel. Men all statistik är i denna stund osäker, eftersom en mycket stor del av Syriens kristna är på flykt undan kriget. Otaliga kyrkor är bombade eller övergivna.

Det ryska valet av Hama som plats för det säregna kyrkbygget har en stark symbolisk innebörd och är ingalunda en tillfällighet. Staden – som redan har en grekisk-ortodox katedral – har varit skådeplatsen för flera uppror som slagits ner i blodiga attacker från den syriska armén. Ett inträffade 1982, då en revolt ledd av Muslimska brödrskapet och andra islamistiska grupper resulterade i en massaker med omkring 20 000 döda efter den syriska arméns ingripande under dåvarande presidenten Hafez al-Assads ledning. Det senaste, som var en del av inledningen till det ännu inte avslutade inbördeskriget, inträffade 2011, då över 400 000 personer demonstrerade mot president Bashar al-Assads regim, för frihet och demokrati och under inspiration av det som kom att kallas "den arabiska våren". Staden belägrades, armén gick till anfall och över 200 civila dödades.

Vladimir Putin, som hårdnackat stöder president al-Assad och hans Baath-regim, gör nu med kyrkbygget i Hama en politisk gest, en rysk flaggmarkering i en del av världen som Ryssland – med grönt ljus från Trumps USA och till förargelse för Erdoğan's Turkiet – rutat in som en del av sitt geopolitiska intresseområde.

Erdoğan som den nye sultanen och kalifen; Putin som den nye tsaren. Helgedomar som brickor i ett lömskt spel.

Vi vet inte hur spelet kommer att sluta, men alla spel slutar på ett eller annat sätt.

THOMAS NOTINI

info@opulens.se